
LÁZÁR ISTVÁN DÁVID

Petrarca Rómában

Petrarca Rómába először csak 1337-ben, 33 éves korában jutott el, lelkében mégis mindig rómainak érezte magát, aminek műveiben többször is hangot adott. Római tartózkodásairól több alkalommal beszámolt barátainak írott leveleiben és egyéb írásaiban. Ezek közül az egyik legjelentősebb a Rerum familiarium libri 6. könyvének 2. levele, amely barátjához, Giovanni Colonnához szól, felidézve közös sétáikat az Örök Városban. A levél három jól elkülöníthető részből áll, amelyek csak lazán függenek össze egymással. A tanulmányban arra keresem a választ, hogy miért válogatta be Petrarca a kötetbe ezt a levelet; mi fűzi egybe a látszólag különböző tematikájú részeket; mitől igazi civis Romanus Petrarca.

Kulcsszavak: antik filozófia, keresztény humanizmus, kontinuitás, *civis Romanus*

Írásom címe magyarázatra szorul, ugyanis leginkább azt sugallja, hogy Petrarca római tartózkodásairól lesz szó. Részben így is van, azonban szeretnék rávilágítani a költő „rómaiságára” is, arra, hogy habár csak 33 éves korában, 1337-ben lépett először az Örök Város területére, mégis igazi *civis Romanus*, aki jobban ismeri és érti ezt a helyet, mint akik születésük óta itt éltek. Egyik levelében így fogalmaz: „[...] manapság [...] sehol sem ismerik kevésbé Rómát, mint Rómában.”¹ Petrarca tehát nem születési helye, hanem műveltsége jogán tekinthető (vagy tekinti magát) rómainak. A város számára különleges jelentőséggel bírt. Egyfelől szinte egész életében azon fáradozott, hogy a kereszténység központja, a pápai udvar Avignonból – amit gyakran nevez bűnös mivoltára és romlottsá-

¹ *Familiarium rerum libri* (a továbbiakban: *Familiares*) 6, 2, 14: [...] *hodie* [...] *nusquam minus Roma cognoscitur quam Rome*. BOSCO et al. (1992). A levél részleteit magyarul itt és a továbbiakban is ERTL Péter fordításában közlöm.

gára utalva Babilonnak² – visszakerüljön a valódi székhelyére. Másfelől a műveltségsményét megtestesítő antik auktorok is – akiknek társaságában, még ha csak képzeletben is, szívesen időzött – ide kötődtek. S nem utolsósorban itt, a Capitoliumon koronázták költővé 1341-ben.

Petrarca római utazásairól szóló írásai közül az egyik legjelentősebb a *Familiarium rerum libri* 6. könyvének 2. levele, amely Ertl Péter kitűnő fordításában és kísérettanulmányával néhány éve magyarul is olvasható.³ A levél datálása – mint a *Familiaries*ben oly gyakran⁴ – nem egyértelmű, mindössze a következő: *II Kal. Decembris, ex itinere*. A hónap és a nap tehát ismert, az év és a hely bizonytalan. A szakirodalomban 1337 és 1342 közé teszik a keletkezését.⁵ Témám szempontjából a datálásnak mindössze annyi jelentősége van, hogy a levél csupán Petrarca első római látogatásának eseményeire, tapasztalataira támaszkodik-e, vagy a költővé koronázása alkalmával szerzett benyomásaira is.

A levél címzettje egyik barátja, Giovanni Colonna dominikánus szerzetes, akivel több alkalommal sétált Rómában, és e sétákra való visszaemlékezése ad apropót Petrarcanak az írásra. A címzetthez (igazolhatóan) a *Familiaries* nyolc darabja⁶ szól (köztük található egyébként az egész gyűjtemény legterjedelmesebb levele). A levelek többnyire filozófiai és morális kérdéseket tárgyalnak, pl. a test és a lélek viszonyáról, az élet nehézségeinek elviseléséről, az aggodalmaskodás feleslegességéről stb. szólnak. A 6. könyv 2. levelének „címeként” szereplő rövid tartalomjegyzék is hasonló tematikát sejtet: *Ad Iohannem de Columna ordinis predicatorum, non sectas amandas esse sed verum, et de locis insignibus urbis Romae*. Vagyis az olvasó ennek alapján az igazság követésének fontosságáról szóló argumentációra (szemben a tévtanokkal), valamint Róma városának nevezetességeiről szóló leírásokra számíthat. Habár Petrarca minden bizonnyal ismerte az Örök Városról szóló korábbi földrajzi, történeti, építészeti tárgyú ismertetések, és a városleírásoknak az

² Erről ld. ERTL (2009).

³ ERTL (2020: 203–222).

⁴ Vö. BILLANOVICH (1947).

⁵ A *Familiaries* 6, 2 datálásának kérdéséhez alapos összefoglalást ad ANTOGNINI (2008: 156, 126. jz), továbbá ERTL (2017).

⁶ Ezek: *Familiaries* 2, 5; 2, 6; 2, 7; 2, 8; 3, 13; 6, 2; 6, 3; 6, 4.

antik retorikai művekben többnyire csak szűkszavúan szereplő szabályait, az ő „útikalauza” ezektől merőben eltér, és sajátos képet fest Rómáról, arról nem is beszélve, hogy leírása csupán a levél egy részét képezi.

A levél három egységből áll, amelyeket a szerző határozottan elkülönít. Az első részben az antik filozófiai irányzatokról beszél, illetve arról, hogy ezek mennyiben elfogadhatóak a kereszténység számára, mi az a határ, amelyen túl már nem állják ki a keresztény igazság próbáját. A második egység tartalmazza a tulajdonképpeni városleírást, Róma egyes helyeinek bemutatását, felidézve számos történelmi alakot, eseményt az antikvitásból és a későbbi keresztény időkből egyaránt. A harmadik részben pedig felidézi a címzettel együtt folytatott sétáikat, azok hangulatát, beszélgetéseik tematikáját. Úgy tűnik, a három rész között nincs szoros kapcsolat, amit Petrarca hangsúlyoz is az első egység lezárásában: „Mindezt mellékesen mondtam, s oly röviden, ahogy ide illett.”⁷ A második és harmadik egység között is meglehetősen laza a kapcsolat, hiszen a közös séták felidézése mindössze keretet ad a városleírásnak.

Petrarca a közös séták említésével indítja a levelet, s megjegyzi, hogy úgy szokott sétálgatni, mint a peripatetikusok. Innen kiindulva fejti ki a nézeteit az antik filozófiai iskolákról, illetve esetleges összeegyeztethetőségükről a kereszténységgel. Lényegében véve ez képezi alapját a Petrarccal kapcsolatban gyakran emlegetett keresztény humanizmusnak. Határozottan állítja, hogy az antik filozófiai iskolák eszméi közül számossal tud azonosulni, ugyanakkor bizonyos eszméiket teljesen elutasítja: „[...] egyszer peripatetikus vagyok, máskor sztoikus, néha akadémikus, gyakran azonban egyik sem [...]”⁸ Az antik filozófiai irányzatok eszméi elfogadásának egyetlen próbaköve van, Isten igazi bölcsessége, Krisztus, vagyis akkor és addig elfogadhatóak a pogány filozófusok nézetei, amikor és amíg nem ellenkeznek a keresztény tanítással. Ezt az álláspontját az életmű más darabjaiban is határozottan

⁷ *Familiars 6, 2, 4: Hec incidenter, quantum locus iste capere visus est, dixerim.*

⁸ *Familiars 6, 2, 1: [...] nunc perypateticus, nunc stoicus sum, interdum achademicus; sepe autem nichil horum.*

képviseli. Például az *Önmagam és sokak tudatlanságáról*⁹ című invektívájában hosszasan idéz Cicero *Az istenek természete*¹⁰ című művéből. Az itt idézett szöveghelyek arra utalnak, hogy Cicero a keresztény tanítással összhangban egyetlen istenről beszél valójában, s ebből kiindulva Petrarca odáig megy, hogy kijelenti: Cicero nem úgy beszél mint egy filozófus, hanem mint egy apostol,¹¹ valamint sajnálkozik azon, hogy antik példaképe a megváltás előtt született, így nem válhatott Krisztus igazságának hirdetőjévé. Azonban itt is éles határvonalat húz meg: amint ugyanis Cicero az említett művében istenekről kezd beszélni, Petrarca fájdalmasan felkiált: „Jaj, kedves Cicero, mit mondasz?”¹² – s ettől kezdve erőteljesen kritizálja az álláspontját. A fenti megszorításokkal tehát az antik filozófia tanulmányozása, és eszméinek elsajátítása „a lélek gyönyörűsége és a műveltebb életmód érdekében”¹³ nemcsak hogy elfogadható, de hasznos is.

A második egység tartalmazza a tulajdonképpeni városleírást. Nem szokványos bemutatása ez Rómának, hiszen kevésbé említ konkrét helyeket, épületeket (pl. Ianiculum, Aventinus, Szent Út, Mars-mező, Traianus oszlopa, az Angyalvár, Szt. Pál lefejezésének, Szt. Lőrinc kivégzésének helye), inkább az egyes helyekhez kapcsolható történelmi alakokról, eseményekről beszél. Úgy tűnik, szinte ötletszerű felsorolással tekinti át szűkszavúan Róma történelmét a korai időktől kezdve egészen a keresztény korszakig, Constantinusszal bezárólag. Következetes marad tehát kiindulópontjához, vagyis ahhoz, hogy római kóborlósaikról számol be úgy, ahogyan egy-egy séta során az egyes helyek a szemük elé kerültek. A felsorolás hozzávetőlegesen tartja azonban a kronológiai rendet, és feltűnő jellegzetessége, hogy egyáltalán nem választja el egymástól a pogányság és a kereszténység időszakát.

⁹ Mértékadó kiadása FENZI (1992); magyarul LÁZÁR (2003). (A továbbiakban: *De ignorantia*).

¹⁰ HAVAS (2004).

¹¹ *De ignorantia* 90.

¹² *De ignorantia* 99.

¹³ *Familiares* 6, 2, 4: [...] *ad oblectamentum certe animi et cultiorem vite modum* [...].

A levél harmadik egységében felidézi, hogy egy-egy séta után megpihentek Diocletianus fürdőjének a romjain(!), ahol beszélgettek történelemről, morálfilozófiáról és a művészetekről.

Valójában miért született meg ez a levél, és miért válogatta be a *Familiars* gyűjteményébe Petrarca? A kérdés egyáltalán nem alaptalan, feltevésének jogossága a következőkkel indokolható. A címzett, mivel – éppen a levélből tudjuk – Petrarca barátja volt, és több alkalommal tettek együtt hosszas sétákat Rómában, és beszélgettek számos témáról, minden bizonnyal ismerte a szerző véleményét az antik filozófia és a kereszténység kapcsolatáról. A várossal, annak történelmével kapcsolatban is jól tájékozott volt. Maga Petrarca mondja a következőket a levélben: „Le tudom talán írni neked Rómát ezen a kis papírlapon? De ha le is tudnám, semmi szükség rá: ismersz te mindent, nem azért, mert római polgár vagy, hanem mert serdülőkorod óta érdeklődsz e dolgok iránt.”¹⁴ A közös sétákat követő beszélgetésekre pedig feltehetően jól emlékezett. Elképzelhető, és a datálásban az *ex itinere* „helymegjelölés” azt sugallhatja, hogy Rómából távoztában eszébe jutottak a séták, és útközben, nosztalgikusan visszaemlékezve ezekre ragadott tollat. Ebben az esetben is fennmarad azonban még a kérdés, hogy miért került be a levél a válogatásba, amelynek minden egyes darabja fajsúlyos kérdéseket tárgyal, így a jelenleg vizsgált levélnek is ilyennek kell(ene) lennie.

Petrarca kedvelt módszere volt, hogy egy-egy művében az adott téma kifejtése során a szorosan vett tematikán kívül más kérdéseket is tárgyal. Így pl. az *Önmagam és sokak tudatlanságáról* című invektívája egyben filozófiai értekezés többek között a tudásról, a természettudományok feladatáról, szerepéről, fontosságáról. Az *Egy magas állású ember ellen* írott művében államelméleti kérdéseket tárgyal, valamint kifejti nézeteit a szabadságról, a szellemi függetlenségről.

Úgy gondolom, a most vizsgált levélben is megtalálható Petrarca állásfoglalása egy fontos kérdésben. Korábban említettem, hogy a levél első egysége látszólag nem kapcsolódik szervesen a következőkhöz, ráadásul a szerző hangsúlyozza is, hogy csak „mellékesen” vetette papír-

¹⁴ *Familiars* 6, 2, 14: *possum ne tibi in hac parva papiro Romam designare? profecto, si possim, non oportet; nosti omnia, non quia romanus civis, sed quia talium in primis rerum curiosissimus ab adolescentia fuisti.*

ra, azonban ezt nem szabad komolyan vennünk. A szakirodalomban – megítélésem szerint helytállóan – megjelenik az a vélemény, miszerint Petrarcanak az antik filozófia és a kereszténység tanításának összeegyeztethetőségéről hangoztatott véleménye elméleti alapozást jelent a következő rész eszmetörténeti értelmezéséhez.¹⁵ Ahogyan tehát a pogány filozófia azon elemei, amelyek „kiállják a valódi igazság próbáját”, részeivé válnak a keresztény tanításnak és műveltségnek, ugyanúgy az antikvitás épületei is részévé válnak a modern Rómának, a történelme pedig megszakítás nélküli, folyamatos. Megítélésem szerint azonban nem csupán a kontinuitást hangsúlyozza Petrarca, hanem ezen túlmenően az egységet, azonosságot is. Nem véletlen, hogy barátjával együtt Diocletianus fürdőinek romjain (egy grandiózus antik épület maradványain) telepednek le magasztos témák megtárgyalására, hiszen természetes módon „használják” városuk egyik épületét római polgárként. Tehát Petrarca és barátja testesíti meg az igazi *civis Romanust*, akit tudása és műveltsége tett azzá. Ezt erősíti meg az a nyelvi fordulat is, hogy Petrarca, amikor antik görög és római személyekről beszél, az előbbieket *Graeci*, míg az utóbbiakat a *nostri* megnevezéssel illeti. Quintilianus szavait (*satura tota nostra est*)¹⁶ kissé parafrázálva azt mondhatjuk, hogy Petrarca szerint: *Roma tota nostra est*, ő pedig ugyanúgy *civis Romanus*, mint antik elődei.

Források

- BOSCO et al. 1992 U. BOSCO et al., *Francesco Petrarca: Opere. Canzoniere – Trionfi – Familiarum rerum libri*, Firenze, 1992.
- FENZI 1992 E. FENZI (a cura di), *Francesco Petrarca: De sui ipsius et multorum ignoratnia. Della mia ignoranza e di quella di molti altri*, Milano, 1992.
- HAVAS 2004 HAVAS L. (ford., jegyz., utószó), *Cicero: Az istenek természete*, Szeged, 2004.
- LÁZÁR 2003 LÁZÁR I. (ford.), *Francesco Petrarca: De sui ipsius et multorum ignorantia. Önmagam és sokak tudatlanságáról*, Szeged, 2003.
- QUINTILIANUS 1971 QUINTILIANUS, *Institutionis oratoriae libri XII*, Leipzig, 1971.

¹⁵ Ld. ERTL (2020), ahol hivatkozik SUMMIT (2000) tanulmányára.

¹⁶ QUINTILIANUS (1971: 10, 93).

Felhasznált irodalom

- ANTOGNINI 2008 R. ANTOGNINI, *Il progetto autobiografico delle Familiars di Petrarca*, Milano, 2008.
- BILLANOVICH 1947 G. BILLANOVICH, *Petrarca letterato I. Lo scrittoio del Petrarca*, Roma, 1947, 28–41.
- ERTL 2009 ERTL P., *A Babilon-toposz Petrancánál és Boccacciónál*, in: Dobozy N. E. – Lovas B. – Szilágyi E. R. (szerk.), *Boccaccio etal.on. Fiatal Kutatók Konferenciája. Tanulmánykötet*, Budapest, 2009, 45–54.
- ERTL 2017 ERTL P., *Rerum Romanarum Fragmenta: Petrarca és a korabeli Róma*, doktori disszertáció, ELTE BTK 2017, 71–113.
- ERTL 2020 ERTL P., *Petrarca sétája a római történelemben: a Familiars 6, 2 fordítása*, *Antikvitás & Reneszánsz*, 6 (2020), 203–222.
- SUMMIT 2000 J. SUMMIT, *Topography as Historiography: Petrarch, Chaucer, and the Making of Medieval Rome*, *The Journal of Medieval and Early Modern Studies*, 30 (2000), 211–246.

Petrarch in Rome

Petrarch first came to Rome only in 1337, when he was 33 years old, but he always felt Roman in his soul, and he expressed this several times in his works. He reported on his stays in Rome several times in his letters to his friends and in other writings. One of the most significant of these is Letter 2 of Book 6 of the Rerum familiarium libri, addressed to his friend Giovanni Colonna, recalling their walks together in the Eternal City. The letter consists of three useful parts, only loosely connected to each other. In this paper, I am seeking to answer the question of why Petrarch chose to include this letter in the volume; what links the parts with seemingly different themes; what makes Petrarch a real civis Romanus.

Keywords: ancient philosophy, Christian humanism, continuity, *civis Romanus*